

ДЕЦАТА В КОНФЛИКТ СЪС ЗАКОНА И УЧАСТИЕТО ИМ В ХИМЕРНИ ГРУПИ

Рая Димитрова

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме. Статията разглежда идеите за участие на децата в конфликт със закона в химерни групи, като девиантни субкултури, което е резултат от влиянието на редица фактори и причини, свързани с основните социализиращи институции. Актуалността на разглежданата проблематика е детерминирана от все по нарастващите форми на групова агресия, групова престъпност и насилие сред подрастващите, които излизат от рамките на училищните институции и превземат общественото поле. Контингент на изследване са непълнолетни лица, настанени в корекционно-възпитателна институция – възпитателно училище-интернат. Това са деца в конфликт със закона, при които социалното поведение се изразява в различни форми на девиантно и делинквентно поведение. Техните прояви не са просто агресивни, а свързани с висока степен на обществена опасност, защото извършват действия, наказуеми от закона. Изследователският интерес е свързан с установяване на детерминантите за включване в химерни групи и влиянието им върху последващото поведение на подрастващите.

Keywords: chimerical groups; children in conflict with the law; socialization; deviant and delinquent behavior

Цялостното формиране на личността се осъществява в различни групи, в които индивидът усвоява редица модели, спомагащи за неговата социализация. Всяка група има въздействащ ефект върху поведението на своите членове и създава „чувството за ние“, което е своеобразен индикатор за принадлежност (Jones, 1996). За някои подрастващи принадлежността към група е единственият път да преодолеят несигурността, която изпитват, и собствената идентичност става част от груповата, а групата се превръща във важна част от идентичността на индивида.

Химерните групи, като девиантна субкултура, се отличават със социално деструктивното си поведение, а проявите на агресия и насилие са основният модел, който следват. Техният деформиран социален опит води до дефицити, обуславящи се от липсата на положителни образци за социална реализация,

както и дефицити в ценностната система, а от там – и до маргинализиране и криминализация на личността (Kitanov, 2008). Разкъсаните социални връзки водят до формализация на човешките интеракции и инфлация на Аза, което поражда желание да се манифестират такива модели на поведение, които да привлекат вниманието и тъкмо така индивидът да преодолее границите на своята анонимност (Gaydarov, 2007). В химерната микросреда се формират индивиди с негативна насоченост, които, възприемайки нейното съдържание, стават изразители на непосредствената или косвената страна на вътрешно груповите отношения. При тях от важно значение са спазването на груповите норми и ориентирането им към груповите ценности, чрез които възниква и тяхната активна дейност, изразяваща се предимно в девиантно и делинквентно поведение.

Девиантно и делинквентно поведение, формирано в химерни групи – социалнопедагогическа конкретизация

Химерната група е определена като девиантна общност, построена по модела на асоциални, престъпни групи в обществото (Tsankov & Gyuvyiska, 2017). Като имитират, подражават и се идентифицират с различни персонажи от обществената действителност, често децата, включени в групата, директно усвояват деформирани социални роли, рискови и девиантни модели на поведение, които пренасят в училище, а след това в обществото (Tsankov & Gyuvyiska, 2017). Кражбите, разпространението на наркотици и бягствата от дома са най-често срещаните форми на девиантно и делинквентно поведение сред подрастващите, които са се превърнали в норма и начин на живот за тях. Това често е обусловено от тежкото социално-икономическо състояние на семействата и средата, от която произлизат. Бедността и невъзможността за задоволяване на основни човешки потребности задействат фрустрационен механизъм, както и детерминират търсенето на алтернативни форми за тяхното удовлетворяване. При непълнолетните делинквентното поведение се характеризира с висока латентност, а ненавременната намеса на съответните правоприлагащи органи води до рецидиви, което е предпоставка за престъпна кариера. Тежестта на тези престъпления се предопределя в значителна степен и от факта, че в редица случаи те се извършват групово и организирано (Aidarov, 2010).

Често за химерните личности семейната среда е била изпълнена с агресия, насилие, ежедневен тормоз и малтретиране, както и се характеризира с липсата на подходящи условия на живот, което обяснява и причините за желанието на непълнолетните да избягат от родителите си. Тези обстоятелства се оказват основна причина за включването им в асоциални групи, в които търсят сигурна и подкрепяща среда. Подрастващите наркопласъори много често са и употребяващи наркотици, а основният им мотив е получаването на материална

облага (дрога), но всъщност това е маловажно при тези индивиди, на които в основата им стои хедонистичната мотивация (Kitanov, 2008). Разнообразието на този мотивационен процес се простира в широки граници, пример за което е директният подход за привличане на непълнолетни към различни наркобанди. Антисоциалната насоченост в личността на наркопрестъпника е свързана със средата, от която възникват различните деформации в личностната структура, и от размера на деструктивността, както и от равнището на нейната криминализация. При подрастващите се наблюдава чувството за безнаказаност при извършване на престъпления, а причините за това идват от деформираното и дисфункционално въздействие на семейната и социалната среда.

Децата в конфликт със закона и възможностите на корекционно-възпитателната институция

Налагането на най-тежката възпитателна мярка – настаняване във възпитателно училище-интернат, е продиктувано както от многократните противообществени прояви, които са извършили, така и от липсата на подкрепяща социална среда, която да окаже необходимата ресоциализираща подкрепа за включване на индивидите в обществения живот. Логично следствие от затруднената социализация е засилване на криминогенната роля на незнанието и лекомислието по отношение на извършването на противоправни деяния от деца (Belova, 2009). Структурата на младежката престъпност обхваща широк диапазон от различни видове престъпни прояви, чийто характер е в пряка корелация с психоинтелектуалното, нравственото и духовното състояние и със социалното положение на младежта в съвременното общество (Ajdarov, 2010).

Децата в конфликт със закона са деца, които не са навършили 14-годишна възраст и имат извършени деяния, обявени от Наказателния кодекс за престъпление, или деца, навършили 14-годишна възраст, но ненавършили 18-годишна възраст, които са разследвани или осъдени за извършено престъпление. По смисъла на българското законодателство противообществените прояви се уреждат от ЗБППМН, чиято основна цел е предотвратяването и борбата срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните и по осигуряването на нормалното развитие и възпитание на извършителите им (ЗБППМН)¹⁾.

Възможните възпитателни мерки, които могат да бъдат налагани, са обособени в чл. 13, ал. 1, т. 1 – 13 от ЗБППМН в няколко категории, като най-тежката мярка е настаняване във възпитателно училище-интернат. Според чл. 28 ал. 2 от ЗБППМН във възпитателните училища-интернати се настаняват малолетни над 8-годишна възраст и непълнолетни, извършили противообществените прояви, към които възпитателните мерки по чл. 13, ал. 1, т. 1 – 10 и 12 не са се оказали достатъчни и за нормалното им възпитание няма подходяща социална среда. Във възпитателните училища-интернати се настаняват и не-

пълнолетни, спрямо които съдът или прокурорът са наложили такава мярка по реда на чл. 61 и 64 от Наказателния кодекс (ЗБППМН). В голяма степен противоправните дейности, извършвани от непълнолетни, се дължат на неблагоприятните социални условия, в които живеят, и биват разглеждани като източник на криминогенни влияния, но и като среда, която допринася за непълноценната социализация (Belova, 2009).

Фактори и причини, детерминиращи участие в химерни групи и последващо делинквентно поведение (емпирично изследване)

За реализиране на конкретното качествено изследване е използван методът на полуструктурираното интервю, в което са включени 30 непълнолетни лица на възраст между 14 – 18 години, настанени във Възпитателно училище-интернат „Ангел Узунов“ – гр. Ракитово. Възрастовото разпределение на интервюираните е: 7% от изследваните са на възраст 14 год., 26% – 15 год., 17% – 16 год., 37% – 17 год., 13% – 18 год. Предварително определеният набор от отворени въпроси е конструиран в авторски въпросник на базата на изведените критерии и показатели и е насочен към разкриване на причините за противообществените прояви сред непълнолетните, ролята на семейството, приятелския кръг, училището, и най-вече неконтролираната среда от улицата, оказващи влияние за десоциализацията на индивида и участието му в химерни групи.

Семейна среда

Информацията, получена от въпросите, засягащи темата за семейството, сочи, че най-висок дял имат децата, идващи от непълно семейство (50%), а само 25% от тях са отглеждани от двамата си родители. Други (15%) разказват, че са израснали в институции, като Дом за деца, лишени от родителска грижа, или Център за настаняване от семеен тип, а най-нисък дял (10%) има при тези, които споделят, че са отгледани от своите баба и дядо. Правилната социализация на детето предполага усвояване на определени правила и норми, както и формиране на ценностни критерии за заобикалящия го свят, за които отговорност носи най-важната социализираща институция – семейството. Неговото отрицателно влияние е първопричина за престъпния път на развитие на индивида, тъй като поведението на родителите служи за стандарт и модел, който децата следват. Антисоциалният пример в семейната среда е факт за 50% от подрастващите, където бащата е този, който има криминално минало или все още е в пенитенциарно заведение. Всичко това може да се разглежда и в контекста на разсъжденията относно „загубата на бащата“ и „раждането на бащата“ в химерната група, като механизми на наследяването по Пиер Бурдийо, както и относно идентификационните механизми с „бащата“ (Tsankov & Gyuviyska, 2017). Съществуват и ситуации далеч по-рядко (в два от случаите), където криминалното минало е свързано с майката, а в едно от

интервютата се посочва, че освен баща има чичо, вуйчо и братовчеди, които са в затвора. Събраните данни показват, че демонстрацията на антисоциални и престъпни модели в семейството при голям процент от децата се явява криминогенен фактор, обуславящ тяхното поведение и житейски път. Като част от многодетни семейства се посочват 70% от интервюираните, при които липсват формирани основни функционални умения, а бедността е изградила у тях чувството за непълноценност.

Едно от най-честите социални отклонения, което съпътства трудностите в процеса на социализация при децата и подрастващите, е физическото насилие, за което споделят 13%, че е стояло в основата на интеракцията родител – дете. Редица изследователи изтъкват връзката между насилието в семейството и нарастването на престъпността сред юношите. Интегрирайки се в социалното пространство, децата, израснали в непълноценна семейна, наситена с насилие среда, често поемат по пътя на девиантната или престъпна кариера, тъй като всички форми на злоупотреба са свързани с повишен риск от поведенчески проблеми. То оказва силно влияние върху психичното и психологическото развитие, което е предикатор за редица тревожни, емоционални и афективни разстройства, но и за когнитивни увреждания в развитието им. 10% мислят, че тяхното семейство се е отнасяло лошо, без да конкретизират какво имат предвид с това, а 17% нямат спомен за родителите си и не ги познават.

Изложените данни показват, че семейството с обособен набор от характеристики притежава криминогенен потенциал. Рисковете, които крият дисфункционалните семейства, оказват сериозно влияние върху десоциализацията и дезадаптацията на подрастващите. Нарушаването на неговата цялост, в съчетание с липсата на пълноценна подкрепа и внимание, без сигурност и адекватна грижа, както и лошият социално-психологически климат са показатели, дефиниращи депривация у децата от базисни потребности. Липсата на родителска обич, внимание и грижи са предпоставка за включването на компенсаторен механизъм, който често се изразява в различни форми на насилие и противообществени прояви. Химерните групи привличат своите членове, идващи от семейства, при които липсва връзката родител – дете, както и емоционална близост и топлина. Децата, израснали без чувството за сигурност, в студена и неприветлива семейна среда, са изложени на висок риск от присъединяване към асоциални групи, както и от разнообразни психологически и поведенчески проблеми. Невъзможността на семействата да предоставят необходимата подкрепа, надзор и икономическа стабилност, подтиква подрастващите към групи, които могат да задоволят нуждата от принадлежност към респектираща група, защото тя предлага идентичност, закрила и приятелство. Много от децата произхождат от бедни семейства, без родителска грижа, но със силна традиционна идентификация с квартала, в който живеят, и групата, към която принадлежат.

Произходът на младежката престъпност и принадлежността към делинквентни групи са свързани с дефицити и социални разстройства в семейството. Процесът на превръщане на подрастващия в член на химерна група се базира на пренебрегване от страна на родителите и наличие на негативни роливи модели. Членовете на различни групи идват от непълни семейства, често без наличие на бащина фигура, която да служи за модел при установяването на собствената им идентичност, и се идентифицират с различни асоциални и антисоциални групи. Химерната група може да бъде като семейство за много деца в неравностойно положение, защото предлага онова, което липсва в живота на младия човек.

Приятелска среда

Факторът семейство влияе успоредно върху формирането на личността с въздействието и на други фактори, един от които е приятелската среда. Изборът на референтна среда и приспособяването към нея обикновено са елементи от стратегията за преодоляване на рисковете от семеен произход (Pushkarova & Kirilov, 2010). Нарушенията на поведението могат да се формират под влиянието на другите хора и вероятността един или друг човек да се превърне в правонарушител, непосредствено зависи от честотата и постоянството на неговите контакти с престъпни лица (Ratter, 1987). Основен фактор за своята десоциализация интервюираните посочват приятелската група, която оказва силно влияние за процеса на социализация в периода на юношеството. Обединяването на приятелския кръг се основава на емоционално-психологическо ниво – общи дейности (противообществени прояви), местоживееене (маргинализирана общност), потребности. Тяхното поведение съответства на поведението на приятелската референтна група, към която принадлежат, и е свързано с нежеланието или невъзможността да видоизменят своите стереотипи. Към неформални групи с отклоняващо се поведение, и по точно към улични банди с висок криминогенен риск се причисляват 100% от изследваните лица. Организацията на бандите може да се характеризира с ниво на членство, лидерство, провеждане на редовни срещи и наличие на писмени правила. За тях е характерно бързото трансформиране към организирани престъпни групи, а анализът на научната литература показва, че членството в банда увеличава честотата и тежестта на извършваните престъпни деяния (Decker et al., 2001). Химерната група е условие за себепознание и формиране на его-идентичност, които са свързани с принадлежността към дадена група или социална общност. Аз-образът се развива и поддържа вътре в групата, но от друга страна, той е фактор, който събира хората заедно и прави от тях група (Ganchevski, 2007). Собствената престъпна група дава признание, уважение, понякога възхищение от проявената бруталност и жестокост. Така нуждата от поддържане на положителна самооценка и защита на Аз-образа се превръща в здрава хватка, която държи индивида в неговата престъпна общност (Ganchevski, 2007).

Уличната реалност гарантира и появата на субкултура, предимно при деца-та, които са лишени от родителски и социален контрол. Тяхната социализация се осъществява на улицата, а не в конвенционалните институции, при кое-то обединяването им в различни групи позволява да намират приятели, дава им чувството за социална подкрепа, защита, статус, идентичност, но и носи икономически дивиденди. Въпреки че съществуват изследвания, в които хи-мерната група намира и свои институционални проявления и е идентифици-рана и в рамките на училищната институция, като функционираща девиантна общност, подражаваща на персонажите от престъпния обществен контингент (Tsankov & Gyuvyska, 2017). За негативното влияние на групата споделят всички изследвани лица, като най-голям дял от тях (40%) казват, че тя е била причина за техните противообществени прояви и настаняването им във въз-питателно училище-интернат поради силното влияние, което има тя над тях. Други споделят, че групата е била източник на превръщането им в по-агрес-ивни личности (33%), а 27% признават, че са поели вината, като са прикрили своите приятели, за извършването на редица антисоциални действия.

Химерната група предлага два вида социална сила, която да привлича подра-стващите: принудителна – чрез използване на заплахи и насилие, или чрез деле-гиране на статут на своите членове. Принадлежността на младите към химерни групи е пряка реакция към социалното изключване, дискриминацията и бедност-та, но и стремеж да получат емоционална и символична награда (Katz, 2003). Групирането е система на доминиране, в която решението да се присъединиш или не, е продиктувано не толкова от желанието да получиш максимални пол-зи, а от необходимостта да си избереш мястото в системата на господство и подчинение, създадена от контролираната от бандата територия. Приятелска-та група с девиантна насоченост е фактор, оказващ значително влияние върху формирането на ценностната система на непълнолетния. Солидарност с група-та и нейните ценности е много честа причина за ангажиране с девиантни форми на поведение (Gaydarov, 2007). Лица, които са отхвърляни или осъждани от обществото заради антисоциално поведение, могат да се обединят помежду си на тази основа. Тогава във формиращата се група социалното сравнение става по онези качества, които са общи за всички, т.е. по способността на членовете да нарушават социалните норми (Ganchevski, 2007).

Приятелският кръг при 53% от респондентите е обособен от лица, извърш-ващи различни противообществени прояви – предимно кражби, 37% наричат приятелите си дилъри, наркомани, сводници и побойници, а към банда скит-ници се причисляват 10% от тях. Голям процент (67%) заявяват, че имат прия-тели, настанени в наказателни институции за редица престъпления – кражби, грабежи, дилърство, изнасилвания и просия. Всички изследвани лица разказ-ват, че са извършвали многократните си противообществени прояви заедно с приятелите си от групата, към която принадлежат. Криминогенното влияние

на групата върху личността се отличава с висока степен на обществена опасност, тъй като тя променя съзнанието на индивида. Химерната група помага за идентификацията на попадналата в капана на груповото мислене личност – по-лесно да възприеме собственото си нелогично мислене (и постъпки), като се идентифицира с други лица в групата, чиито становища (и поведение) са синхронни с групата (Ivanov, 2007). Процесите на индивидуализация вътре в групата водят до „специализация“, а изолирането от обществото на такава група я превръща в капан за всеки неин член (Ganchevski, 2007).

Неформалните групи с асоциални и антисоциални наклонности, от които са били част подрастващите, могат да се характеризират като екстровеертни – насочени навън в търсене и привличане на нови индивиди, спомагащи за изграждането на тяхната престъпна кариера. Това, което непълнолетните споделят (80%) за продължителността на съществуване на групата, е, че тя не се разпада при отсъствие на някого от членовете ѝ, което се случва при налагане на наказание и изолирането му в определена институция, и я определят като организирана с опосредствано управление и наличие на лидери, от които изпитват страх, т.е. пълнолетни или възрастни, които диктуват правилата и следят за тяхното спазване. Уличните банди могат да имат ясно организирана или случайно организирана структура, а членството в тях се извършва в резултат на селекция, при която бандите подбират членове – известни вече престъпници, или наемат високорискови младежи, които чрез нея стават делнквенти (Gatti, Tremblay, Vitaro, & McDuff, 2005). Много често младежите в неравностойно положение са основният контингент на уличните банди, тъй като те са привлечени от възможността за уважение и ресурси, които не могат да получат законно в средите с ниски доходи (Goldstein, 2002).

Към неорганизираните групи, в които липсват правила, имащи наличие на низша структура и ръководени от инициатори или вдъхновители, се причисляват 20% от подрастващите. Това са групи, възникващи при определена ситуация, въз основа на незадоволени базисни потребности, а за тяхното удовлетворяване се групират лица със сходни проблеми. Относно своята организационно-структурна и криминогенно-реализационна позиция тези групи се намират на стадия на формиране, който се отличава с незначителни по своя характер противообществени прояви. Всички изследвани лица споделят, че асоциалните и антисоциалните групи, от които са част, всъщност подражават на подобни в обществото.

Училищна среда

Важен социален фактор със значително влияние върху подрастващите е училището, което със своята образователна и възпитателна функция осигурява основа за социализацията и интеграцията на личността. Негативното отношение към училището и образователния процес се наблюдава при цялата група изследвани, които се характеризират с ниска грамотност, а при някои от

тях тя липсва напълно, което е показател за сериозни дефицити в техните образователни способности. Това се констатира в 50% от случаите на изследваните лица, които разказват, че често са сменяли училища поради многократни наказания и бягства, не са били добри ученици и никога не са имали високи оценки. Друга част от тях (50%) споделят, че не посещават училище поради липсата на интерес. За тях училището е едно досадно място, в което срещат редица трудности в усвояването на учебния материал, както и в адаптацията си в училищната среда. Най-висок дял от респондентите (80%) заявяват, че са имали чести конфликти в училище, а взаимоотношенията им с учители и съученици са били съпътствани с прояви на агресия. Честата смяна на училища поставя индивида в ситуация на постоянни опити за адаптация към нова среда, влизане в нови роли и борба за нов статус, който е загубен в предходната училищна среда. От друга страна, отношението на учителите в много случаи е съпътствано с педагогически грешки към новите ученици, което води до трудности в адаптирането на подрастващия, ниска успеваемост и го подтиква към бягства от училище, влизане в конфликтни ситуации и търсене на сходна среда, с която може да се идентифицира. В този случай химерната група представлява значителна възможност за алтернативна социализация, в която се акумулират възможности за стимулиране на процеса за формиране на девиантно поведение.

Негативната интеракция в училищната среда и дистанцията от образованието насърчават алиенацията и изолацията на индивидите, при което образователното изключване се превръща и в социално. Това се оказва сериозен проблем най-вече при децата, които вече са извършвали противообществени прояви и са били обект за налагане на възпитателно-корекционни мерки, тъй като те носят стигмата, етикета, който не могат да заличат. Категоризирането на децата като неуспяващи, лоши, с девиантно поведение, налагането на необективни наказания върху тях също се явява предикатор за противоправна реакция от тяхна страна. Веднъж допуснали белега, за изследваните лица няма друга алтернатива, освен да се присъединят към групи от себеподобни или да ги формират, за да могат да се утвърдят, да бъдат оценени и да изградят своята идентичност. Според теорията за стигматизацията с приписването на девиантен статус от страна на другите индивидът може да организира живота си така, че да го подчини на този девиантен статус и нормативно да изгради девиантно поведение (Zlatanova, 2017).

Общност

Не без значение е общността, в която израстват и се формират химерните групи, защото тя определя модела и нормата, които те следват по пътя на своето развитие и израстване към големия свят. В сърцевината на нейната същност са разпространението, употребата и злоупотребата на наркотици, продажбата на оръжия и човешки органи, етническото напрежение и свързаното

с него насилие, проституцията, незаконните гонки. Те са били ежедневие и част от процеса на социализация за 67% от подрастващите. Високият криминогенен риск на средата, в която живеят децата, се превръща в криминогенен фактор и предикатор за развитие на девиантно и делинквентно поведение. Децата, които споделят за спокойна социална среда, без наличие на асоциални примери и криминални прояви, всъщност са онези, които са израснали в различни институции. Висок риск от присъединяване към банди имат онези деца, които живеят в бедни квартали, където достъпът до алкохол, наркотици и незаконни средства е улеснен, тъй като те имат по-голям шанс, отколкото децата, живеещи в други райони. Същият процент от изследвани лица споделят, че в тяхната общност съществуват криминални групи, които са били пример за подражание и модел, който са следвали. Ценностите в средите от нисшите слоеве включват по правило делинквентна субкултура – културата на нисшата класа е факторът, който генерира престъпността на криминалните банди (Stankov, 2006). Когато съществуват криминализирани социални пространства, изборът на отделния индивид е функция на т.нар. социален натиск към девиация (Gaydarov, 2007).

Анализираните фактори са с различна тежест, като детерминиращи включване на непълнолетните в химерни групи, и са изведени в таблица №1. С най-голямо факторно тегло е приятелската група (0,86), която се явява мощен механизъм, оказващ силно влияние върху личността и поведението на подрастващите. Семейната среда (0,72) при изследваните успешно определя криминогенни норми на поведение и увеличава вероятността от делинквентни прояви, както и генерира укрепване на техния криминогенен потенциал. Изгубената връзка с училищната институция и отрицателната интеракция между учители и ученици определят тежестта на фактора училищна среда (0,70). Негативното въздействие на общността (0,58) и идентифицирането на индивидите с криминогенната действителност, като модел на социално поведение, изграждат манталитет на основата на криминални варианти за преодоляване и разрешаване на проблеми.

Таблица 1

Основни фактори	Факторно тегло
Семейна среда	0,72
Приятелска среда	0,86
Училищна среда	0,70
Общност	0,58

Видно е, че определяща се оказва приятелска среда, а един по задълбочен статистически анализ показва, че в рамките на нея груповата идентификация е определяща и с най-голяма тежест – 0,92.

Заклучение

Криминогенните възгледи на химерната група се формират в резултат на негативни социални влияния – чрез подражание и наблюдение на деструктивни модели. Основен образец е семейството, което се характеризира с асоциална ценностна насоченост, дефектна структура и дефицити в семейното функциониране. То е институцията, която определя социалното поведение на личността, а изборът на приятелска среда е свързан с изградените в по-ранен етап ценностни ориентации, нагласи, потребности и интереси. Веднъж формирана в семейството, химерната личност започва да търси своята референтна среда, своята „сходна версия“, с която да се идентифицира. Химерната група, като референтна за подрастващите, моделира криминогенно поведение, тъй като в нея съществуват изградена противообществена нагласа, асоциална ценностна система, вторична девиация и наличие на собствена идеология, чрез която се поддържа криминогенна активност на индивидите.

Тъй като девиантното и делинквентно поведение е формирано в група, а ролята на групата е от съществено значение за изграждането на химерната личност, то корекционно-възпитателните дейности и тяхното по-ефективно въздействие върху индивидите могат да бъдат осъществявани групово. За моделиране на социално приемливо поведение от важно значение е да се използват различни психологични, психотерапевтични и социални методи за групова работа. Психообразователните техники за повишаване на знанията и уменията на подрастващите за справяне с различни проблемни ситуации, когнитивно-поведенческата групова психотерапия, включването на различни тренинги за формиране на социални умения, социална компетентност и самоконтрол, както и използването на програми за повишаване на академичните умения и навици са малка част от възможностите, които могат да бъдат използвани при работа с децата в конфликт със закона.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Закон за борба с противообществените прояви при малолетни и непълнолетни (ЗБППМН).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Aydarov, Y. (2010). *Kriminologia*. Sofia: Siela [Айдаров, Й. (2010). *Криминология*. София: Сиела].
- Belova, N. (2009). *Detska prestapnost i politseyska preventsia*, Sofia: MVR-Nauchnoizsledovateliski institut po kriminalistika i kriminologia,

- [Белова, Н. (2009). *Детска престъпност и полицейска превенция*. София: МВР – Научноизследователски институт по криминалистика и криминология]
- Gaydarov, K. (2007). *Kriminalnata lichnost: genezis i fenomenologia*. Sofi-R, Sv. Kliment Ohridski [Гайдаров, К. (2007). *Криминалната личност: генезис и феноменология*. Софи-Р, Св. Климент Охридски]
- Ganchevski, B. (2011). *Psihodiagnostika na kriminalното povedenie*. Albatros [Ганчевски, Б. (2011). *Психодиагностика на криминалното поведение*. Албатрос]
- Gyuviyska, V. & N. Tsankov. (2017). *Himernite grupi v uchilishte – sotsiogeneza na deviantnostta*. Blagoevgrad: Neofit Rilski [Гювийска, В. & Н. Цанков. (2017). *Химерните групи в училище – социогенеза на девиантността*. Благоевград: Неофит Рилски].
- Dzhonev, S. (1996). *Sotsialna psihologia*, Том 3, Malki grupi. Sofia: Sofi-R [Джонев, С. (1996). *Социална психология*, Том 3, Малки групи, София: Софи-Р]
- Zlatanova, V. (2017). *Izsledvania na deviantното povedenie*. Sofia: Avangard Prima [Златанова, В. (2017). *Изследвания на девиантното поведение*. София: Авангард Прима].
- Ivanov, P. (2007). *Prilozhna sotsialna psihologia*. Ruse: Ahat [Иванов, П. (2007). *Приложна социална психология*. Русе: Ахат].
- Kitanov, K. (2008). *Organiziranata narkoprestapnost, Kriminologichni problemi i prevantivna deynost na politsiyata*. Sofia: MVR–Nauchnoizsledovatelски институт по криминалистика и криминология [Китанов, К. (2008). *Организираната наркопрестъпност. Криминологични проблеми и превантивна дейност на полицията*, София: МВР – Научноизследователски институт по криминалистика и криминология].
- Pushkarova, I. & Kirilov, G. (2010). *Riskovi kriminogenni i viktimgenni faktori pri detsata*. Sayuz na sadiite v Bulgaria [Пушкарлова, И. & Кирилов, Г. (2010). *Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата*. Съюз на съдиите в България].
- Stankov, B. (2006). *Psihologia na prestaplenieto*. Sofia: Albatros [Станков, Б. (2006). *Психология на престъплението*. София: Албатрос].
- Ratter, M. (1987). *Pomoshty trudnim detyam*, М.: Progress, 424 s. [Раттер, М. (1987) *Помощь трудным детям*, М.: Прогресс, 424 с.]
- Decker, S. H. Bynum, T. & Weisel, D. (2001). *A tale of two cities: Gangs as organized crime groups*.
- Gatti, E., Tremblay, R. E., Vitaro, F., & McDuff, P. (2005). Youth gangs, delinquency and drug use: a test of the selection, facilitation, and enhancement hypotheses. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 1178 – 1190

Goldstein, A. P. (2002). *The psychology of group aggression*. West Sussex, UK: John Wiley & Sons Ltd.

Katz, J. (2003). *The Criminologists' Gang Handbook of Criminology*. Blackwell.

CHILDREN IN CONFLICT WITH LAW AND THEIR PARTICIPATION IN CHIMERICAL GROUPS

Abstract. The paper discusses the concept of children's participation in law conflict within chimeric groups such as deviant subcultures as a result of the various factor influence and reasons associated with the main social institutions. The substance of the issue is determined by the growing forms of group aggression, group criminality and violence among adolescents that go beyond frames of school institutions and occupy the public domain.

The target of the survey are minors placed in a correctional educational institution - boarding school. These children are in conflict with the law where social behavior is expressed in different forms of deviant and delinquent behavior. Their manifestations are not just aggressive, they are related to a high degree of public risk because they carry out acts punishable by law.

The research interest is related to the specification of the determinants for inclusion in the chimeric groups and their influence on the subsequent behavior of adolescents.

✉ **Ms. Raya Dimitrova, PhD student**

Faculty of Pedagogy
South-West University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad
66, Ivan Mihailov, St.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: r_dimitrova@swu.bg